

Summary

This paper briefly proposes future perspectives of our current research as a PhD student. Nouns under scrutiny have been analysed from very different perspectives, using a number of varying definitions and terms. Our research aims at demonstrating that head nouns occurring in complement *that*-clauses in *acquis communautaire* are not used only for the lexical meaning that they convey, but also for a calculated and particular modal meaning.

УДК 811.112.2'38

СТИЛІСТИКА І КОМУНІКАТИВНА ПРАГМАТИКА

Іваненко С.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Стилістику вважають відносно новою мовознавчою дисципліною. Її вік становить приблизно півтори сотні років. Але коло питань, які розглядаються в її межах, не виникли 150 років тому, вони існували тисячоліттями, і люди намагались дати відповіді на них. Це відбувалось у межах і сьогодні знаної науки/дисципліни риторики.

Саме поняття «стилістика» виникло приблизно за 100 років до того, як стилістика виокремилась у лінгвістичну дисципліну. У німецьку воно було запозичено з французької мови, де було відоме ще на початку ХУІІІ ст. Уважається, що вперше на німецьких теренах це поняття було вжито великим німецьким романтиком Новалісом (графом Георгом Філіпом Фрідріхом фон Харденбергом (Hardenberg) [10]. Інші стилісти пов'язують виникнення цього поняття в літературній критиці щодо оцінки літературної спадщини Новаліса. У всякому разі поняття виникло для характеристики сукупності стилістичних засобів стосовно літературного твору як конгломерат його складових, тобто для позначення характерних ознак стилю художнього твору.

Метою пропонованої статті є визначення спільних і відмінних ознак таких видів стилістики, як функціональна та комунікативно-прагматична. Поставлена мета статті вимагає вирішення наступних **завдань**:

1. Визначити витoki комунікативно-прагматичного і функціонально-стилістичного потенціалу стилістики в античній риторикі.
2. Окреслити спільні й відмінні риси функціональної і комунікативно-прагматичної стилістики сьогодення.

3. Визначити перспективи дослідження порівняльного плану стосовно функціональної та комунікативно-прагматичної стилістики німецької мови.

Актуальність дослідження зазначених питань підтверджується інтересом сучасних науковців до вирішення спірних питань теорії мови і стилістики зокрема.

Новизна поставлених завдань полягає в ракурсі розгляду стилістики на засадах функціоналізму і комунікативної прагматики.

Нова наука або мовознавча дисципліна не виникає на голому місці. Звісно, що існували передумови виникнення стилістики. Тобто, ще з античних часів існувала риторика давньогр. ῥητορικὴ (τέχνη) *rhētorikē (technē)* як ораторське мистецтво. Але енциклопедії свідчать, що риторика була одночасно і мистецтвом, і наукою. Спочатку вона входила до семи античних вільних мистецтв, а в середні віки була частиною тривіуму поряд з логікою та граматиною. На теренах науки Франції риторика залишилась риторикою і до сьогодні. У Німеччині з ростом абсолютизму вона прийшла в занепад, тому що вчення про ораторське мистецтво потрібне в демократичному суспільстві, де аргументація впливає на прийняття рішень.

Найбільшим надбанням античної риторики для сучасної стилістики вважається вчення про три стильові рівні: високий, нейтральний та низький [3, с. 352].

В античні часи триада відповідала, на нашу думку, певною мірою поділу суспільства на патриціїв, плебеїв та рабів. Плебс розшарувався в древні часи на деміургів та агроїків, і їм практично протистояли тільки евпатриди [6, с. 62] з чого виходить, що три класи-стани древніх Афін були носіями трьох стилів, якщо брати до уваги переклад назви останнього стилю на німецьку: „*stilus humilis - der schlichte Stil*“ [12, с. 17-18] - простий стиль (без приказ), а не низький. За Квінтіліана розрізняли сухий, середній та піднесений стилі стосовно судового, дорадчого й епідіктичного (урочистого) красномовства [1, с. 249].

Висунуте твердження про відповідність стилю характеристикам мовлення стану-класу можна деякою мірою перевірити на висновках А.Б. Ковельмана щодо римського періоду розвитку риторики в історії Єгипту. Він зазначав, що еліта суспільства Єгипту була представлена еллінами, вихідцями з грецьких громад, що пройшли гімнасій - навчальний заклад, який надавав доступ до грецького громадянства в Єгипті, а селянська маса була представлена єгиптянами, хоча „расова чистота“ давно була вже втрачена, тому що багато „еллінів“ походило від єгиптян, а багато уроджених греків, порозгубивши майно й престиж, злились з єгиптянами“ [5, с. 5].

Постулатом того часу розглядалось твердження, що еліта мала бути освіченою, а освіта навчала високому стилю, який відповідав пишноті державного ритуалу та вирізняв еліту з плебсу. Певною мірою еліту римської доби в Єгипті (30 р. до н.е. - 395 р. н.е.) складали люди різного соціального й національного походження, але всі вони мали пройти гімнасій, отримати освіту й стати її носіями, а в мовленні це означало використовувати високий стиль. Такому твердженню не суперечить розуміння градації стилю на високий, середній та

простий залежно від кількісного показника вживаності стилістичних засобів, що сприяють витонченості мовлення.

Високим стилем писали поети і говорили патриції, захисники в суді, нейтральним стилем писались комерційні документи, велось судочинство, спілкувались городяни, а простий стиль визначав мову простого населення, яке не отримало освіти.

Наскільки непорушними були традиції риторики щодо триади в літературі свідчить ставлення сучасників Генріха Гейне до його творчості. Ф.Зенгле пише, що Гейне залишався досить сумнівною постаттю у своєму оточенні й не тільки тому, що він як єврей поряд із графами практично був нічим у суспільстві, а тому, що за принципами гуманістів йому бракувало смаку, він змішував усі три стилі у своїх творах [11, с. 27]. Уважалось, що література мала навчати високому й по формі мала відповідати поставленій меті, а не бути засобом боротьби з негараздами й соціальною несправедливістю, які бачив Гейне, що не був представником аристократичної еліти й не поділяв її переконань.

У наш час демократичного розвитку суспільства в Європі якість мовлення залежить, насамперед, від ступеня освіченості, який, у свою чергу, закладає основу приналежності до відповідного соціального прошарку, тому диференціація якості мовлення відбувається на основі визначених типів діяльності людини, які обслуговуються спеціальними типами мовлення, функціональними стилями.

І якщо розглядати триаду: високий, нейтральний, низький за традицією російської лінгвістичної школи, то можна констатувати, що вона на сьогодні загалом швидше відповідає більш диференційованим стильовим рівням і слугує характеристиці функціональних стилів. Високий стиль характерний деякою мірою для стилю художньої літератури, публіцистики та для офіційно-ділового мовлення (промови на урочистих зібраннях, звернення до нації і т.д.) та особливо для дипломатичного підстилю в його межах. Нейтральний стиль складає основу кожного функціонального стилю. Низький стиль зустрічається в побутовому мовленні й частіше в мові кримінальних соціальних груп, яка становить частину побутового мовлення.

В античну добу вже вирізнявся серед високого стилю індивідуальний стиль певного письменника. Уже тоді говорили, напр. про стиль Гомера. Але найбільшим надбанням античної риторики був покроковий опис написання і виголошення промови. Цей процес складався як відомо з підручників більш як двотисячолітньої давнини з наступних стадій:

1. *inventio*: вибір теми.
2. *dispositio*: структура промови
3. *elocutio*: мовне оформлення думок (прикрашання мови (*ornatus*), тобто стилістичне оформлення промови;
4. *memoria*: завчання на пам'ять тексту промови;
5. *pronuntiatio*: вишукана фонетична форма мовлення (стандартна вимова, відповідна гучність, паузи, темп мовлення, інтонація, тембр мовлення);
6. *actio*: живе мімічне й жестове представлення мовлення (також поза, уміння триматися на публіці, мова тіла).

Пункт третій з цього переліку включав володіння риторичними засобами, тобто вченням про тропи і фігури, яке було також визначним надбанням риторики, яке отримала стилістика.

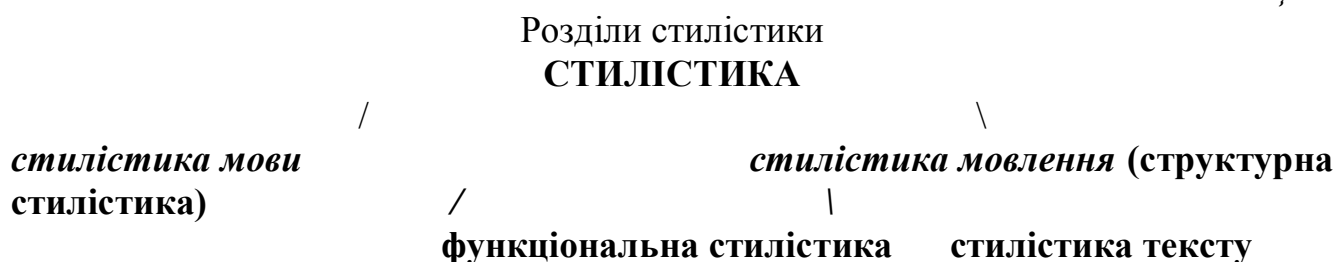
З риторик античного часу – це насамперед твори Аристотеля [2], який жив з 384 р. до Р.Х. до 322 р. до Р.Х., відомо про три важливі моменти в техніці переконання суперника:

- правдивості мовця (*ethos*),
- емоційному стані слухача (*pathos*)
- аргументові (*logos*).

При цьому правдивість мовця могла розумітись у двох іпостасях: як дійсна правдивість і штучна або награна. Остання використовувалась для маніпулювання думкою спільноти за належного використання тропів і фігур. За це риторику критикував великий Гете і був проти її вивчення, хоча сам мав за плечима чудову риторичну освіту.

Маючи засади, опрацьовані риторикою, стилістика могла йти далі розвиваючи й вдосконалюючи вчення про стиль. На початку ХХ століття вчення де Соссюра вплинуло на розвиток усіх мовознавчих дисциплін і на стилістику мабуть найбільшою мірою. Поділ мови на систему мови та мовлення спричинив виокремлення трьох розділів стилістики: **стилістику мови** (структурну стилістику), **стилістику мовлення**, яка у свою чергу поділяється на **функціональну стилістику** і **стилістику тексту**.

Таблиця 1

Відповідний розподіл відбувається і стосовно предмета стилістики. **Предмет загальної стилістики** становить **стиль** у всіх його проявах. Предмет **структурної стилістики** або стилістики мови становить **стилістичне значення** стилістичних засобів мови. Предмет **функціональної стилістики** становлять **функціональні стилі**, а предмет **стилістики тексту** – **стиль тексту**.

Якщо у ХІХ і на початку ХХ ст. стилістика займалась насамперед дослідженням мови художньої літератури, то з виникненням функціональної стилістики (середина ХХ ст.) у поле її наукових розвідок попадають тексти, якими спілкуються в інших сферах комунікації. Розробки в цій галузі належать насамперед Празькій лінгвістичній школі, лінгвістів бувшого Радянського Союзу, Східної Німеччини, Польщі, Сербії, Словаччини і т.д.

Із уведенням у науковий обіг поняття «прагматика» Чарлз Морріс (1938) заклав підвалини для дещо іншого напряму лінгвістичних досліджень – комунікативно-прагматичних, хоча варто наголосити, що Карл Бюлер ще в 1934 р. обґрунтував одне з центральних понять прагматики Sprachhandlung – мовленнєва дія. Чарлз Морріс уважав, що за семантикою і синтаксисом є ще прагматика.

1962 р. Джон Остін сформулював сутність прагматики у відповіді на питання *How to do things with words?* (Як я словами можу щось зробити?) [7]. Починаючи з 60-х років ХХ ст. фіксуємо розвиток лінгвістичної прагматики. Прагматику розуміли як теорію про продукування й інтерпретацію висловлень у контексті [4, 14]. Однак питаннями інтерпретації займалась герменевтика, таким чином відбувається перетин деяких питань дослідження нових і вже відомих мовознавчих дисциплін.

На сьогодні прагматику дефінують як мовознавчу дисципліну, яка досліджує у загальному плані дії людини стосовно знаків і конкретне застосування знаків.

Серед стилістів німецької мови комунікативно-прагматичний напрямок досліджень поширився у 70-ті роки минулого століття. Бернд Шпільнер (1974) [13, с. 63-64] дає визначення стилю з позицій комунікативної прагматики «як результат вибору автора з конкуруючих можливостей системи мови і реконструкцію цього вибору читачем, який сприймає текст.»

Представниками цього напрямку в стилістиці німецької мови можна назвати Біргіт Штольт, Барбару Зандіг, Міхаеля Хоффманна, Гюнтера Хензе, Готтхарда Лерхнера, Йохена Ребайна, Юргена Трабанта та ін. Деякі елементи цього підходу знаходимо також у стилістиці Елізи Генріхівни Різель та Маргарити Петрівни Брандес.

Обидві стилістики Барбари Зандіг [8, 9] написані в руслі комунікативної прагматики. І якщо у 80-ті роки минулого століття цей новий кут зору на стилістичні явища був дещо незвичним для класичної стилістики, то у ХХІ столітті ми собі не можемо уявити стилістику без інтенції мовця і компонентів комунікативної ситуації.

Дослідницькі проекти Інституту німецької мови в Маннгаймі є свідченням актуальності й перспективності досліджень стилю в ракурсі комунікативної прагматики. Один із останніх широкомасштабних проектів цього інституту «Комунікативна соціальна стилістика» є яскравим прикладом комунікативно-прагматичного підходу до вивчення стилів комунікації як вияву соціальної ідентичності суспільних груп і соціальних процесів інтеграції, диференціації, відсторонення і маргіналізації (*Ausgrenzung*). Тобто, комунікативно-прагматичний підхід у стилістичних розвідках сьогодення отримав таке відгалуження, як соціостилістика [15]. Саме вона покликана дати суспільству знання про сучасний стан і засоби комунікації в певних соціальних сферах структурованого світу людей задля покращення процесів інтеграції мігрантів – результату глобалізаційних процесів сьогодення.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що функціональна стилістика і комунікативно-прагматична стилістика розвивались паралельно приблизно в один і той же час і мають багато спільного, тому що в межах досліджень з функціональної стилістики існував комунікативний підхід. Який також виходив з примату екстралінгвальних факторів у процесі формування тексту, що дозволяє доповнити попередню таблицю наступним чином:

Розділи стилістики
СТИЛІСТИКА

стилістика мови
стилістика)

стилістика мовлення (структурна

функціональна /
комунікативно-прагматична стилістика
стилістика тексту

Звісно, що обидва підходи ефективно застосовуються в стилістиці тексту, покликаної дати нам інструментарій стилістичних засобів, які формують стиль тексту і є засобами когезії та когерентності.

Розділи стилістики та напрямки стилістичних досліджень ставлять перед дослідниками в галузі стилістики цілу низку завдань, а саме: дослідити

1. прагматичний ресурс стилістичних засобів (тропів, фігур, влучного вибору слів) для певного контексту;
2. стилістичний потенціал фонетичних, орфографічних, граматичних, лексичних засобів;
3. комунікативно-прагматичний потенціал композиційно-мовленнєвих форм (розповідь, опис, міркування та їх підвидів);
4. комунікативно-прагматичний потенціал архітектоніко-мовленнєвих форм (монолог, діалог, полілог, форми чужого мовлення: пряма мова, непряма мова, невласне пряма мова, внутрішній монолог, потік свідомості);
5. комунікативно-прагматичний потенціал тональностей мовлення;
6. індивідуальний стиль автора;
7. специфіку функціональних стилів;
8. жанр і типи тексту;
9. питання культури мовлення.

Підсумовуючи наголосимо на подібності багатьох складових функціональної стилістики з її комунікативним підходом і комунікативно-прагматичної стилістики. Насамперед – це екстралінгвальні фактори, які обов'язково ураховуються як функціональною стилістикою, так і комунікативною прагматикою у дослідженнях висловлювань, текстів, типів текстів, жанрів, стилів. Різницю становлять акценти/спрямування досліджень: від мовця через текст до адресата в комунікативній прагматиці або від визначення функції тексту залежно від елементів комунікативної ситуації: комунікативної мети, адресата, адресанта та безпосередніх умов протікання комунікації у функціональній стилістиці.

Зіставлення двох сучасних напрямів стилістичних досліджень дає змогу віднайти більш ефективні методи і методичку наукових розвідок в галузі стилістики і має перспективу щодо розгляду всіх складових загальної стилістики в зіставному плані.

Література

1. Антична література: Довідник. [Буркат О. П., Беляєв Р. С., Вишневіська Н. О. та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 320 с.
2. Аристотель. Риторика. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://de.wikipedia.org/wiki/Rhetorik>.
3. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс. / Маргарита Петровна Брандес. – М. : Прогресс–Традиция; ИНФРА–М, 2004. – 416 с.
4. Майбауер, Й. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.inscom.de/abstracts/>.
5. Ковельман А. Б. Риторика в тени пирамид / Аркадий Бенционович Ковельман. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Лісовий І. А. Античний світ у термінах, іменах і назвах / Ігор Андрійович Лісовий. – Л. : Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання „Вища школа“, 1988. – 199 с.
7. Остін Д. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://de.wikipedia.org/wiki/Pragmatik_%28Linguistik%29.
8. Sandig, B. Stilistik der deutschen Sprache / Barbara Sandig. – Berlin; New York: de Gruyter, 1986. – 368 S.
9. Sandig, B. Textstilistik des Deutschen / Barbara Sandig. – Berlin, New York, de Gruyter, 2006. – 584 S.
10. Schmidt, B. Stil und Stilistik – Entwicklung und Herkunft // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://suite101.de/article/stil-und-stilistik--entwicklung-und-herkunft-a76295>.
11. Sengle, F. Vorschläge zur Reform der literarischen Formenlehre / Friedrich Sengle. Stuttgart : J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH, 1969. – 52 S.
12. Sowinski, B. Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen / Bernhard Sowinski. – Stuttgart : Metzler, 1991. – 247 S.
13. Spilner, B. Linguistik und Literaturwissenschaft / Bernd Spilner. – Stuttgart: Kohlhammer, 1974. – 147 S.
14. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://de.wikipedia.org/wiki/Pragmatik_%28Linguistik%29.
15. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ids-mannheim.de/prag/soziostilistik/>.

Summary

The article deals with problems of Stylistics. The functional Stylistics and the communicative pragmatic Stylistics have both conformities and differences. The extralinguistic information integrates Stylistics by research of statements, texts, text types, genres and styles. The differences concern the tendency of research: from addresser through the text to addressee or from the text function versus elements of the communicative situation: intention, addresser, addressee, direct conditions of the communicative situation (age, time, place, feedback and so ones) by functional Stylistics.